

MONIKA DOROTA ADAMCZYK

Modele edukacji osób starszych

Models of Education for Elderly People

Doktor, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii, Katedra Socjologii Wiedzy i Edukacji, Polska

Streszczenie

Opracowanie prezentuje teoretyczne podstawy edukacji pozaformalnej i nieformalnej osób starszych. Szczególną uwagę poświęcono modelom edukacji seniorów realizowanym na uniwersytetach trzeciego wieku (UTW). W artykule zaprezentowano 5 modeli funkcjonowania UTW na świecie oraz przybliżono zasady i formy kształcenia ustawicznego w Polsce.

Słowa kluczowe: starość, osoby w starszym wieku, kształcenie ustawiczne, model UTW, uniwersytety trzeciego wieku

Abstract

The paper presents the theoretical foundations of non-formal and informal education. Particular attention was given to the different models of senior education pursued at universities of third age in the world. The article discusses five models concerning the functioning of universities of third age all over the world. It also show an outline of the forms and principles of continuing education in Poland.

Keywords: age, elderly, life long learning, model of the third age university, universities of the third age

---

Wstęp

Proces dynamicznych zmian demograficznych i szybkie tempo cywilizacyjnego postępu sprawiają, że dla coraz większej liczby osób świat zastany w dzieciństwie znacząco różni się od świata w okresie dorosłości. Tradycyjny podział cyklu życia na wzajemnie powiązane ze sobą etapy: młodość – szkoła, dorosłość – praca, starość – czas wolny we współczesnej rzeczywistości przestaje mieć zastosowanie. Potrzeby i oczekiwania społeczeństwa, jak i samych jednostek wymuszają przeformułowanie kontinuum życia ludzkiego w taki sposób, aby umożliwić powroty do edukacji i pracy zawodowej w różnych fazach życia (Kilian, 2015, s. 171). Gwałtowny rozwój wiedzy, nowoczesnych technologii wy-

musza przyjęcie imperatywu uczenia się przez całe życie, aby umożliwić jednostkom adaptację do zmian. Prowadzone w trybie samokształcenia oraz w ramach formalnej edukacji kształcenie osób starszych stanowi ogromne wyzwanie, zwłaszcza w przypadku seniorów z niskim wykształceniem, wywodzących się z dyskryminowanych grup społecznych, a o niskim statusie materialnym. Preferencje edukacyjne osób starszych oraz ich potrzeby z tym związane są również bardzo zróżnicowane. Można jednak wyróżnić kilka priorytetów: edukację zgodną z potrzebami; edukację prozdrowotną; edukację obywatelską; edukację w zakresie nowych technologii (Założenia długofalowej polityki..., 2014, s. 29–34).

Edukacja pozaformalna i nieformalna

Obecnie w edukacji osób starszych można zaobserwować istotne zmiany. Otóż odchodzi się od sformalizowanych modeli kształcenia do bardziej elastycznych. Miejsce edukacji kierowanej coraz częściej zajmuje samokształcenie obejmujące wszystkie zorganizowane działania edukacyjne, które nie mieszczą się w definicji edukacji szkolnej i nie mają ściśle określonego czasu, a także nie są świadczone przez formalne instytucje edukacyjne (Gil, Ochoa Siguencia, Nowacka, 2014, s. 52).

Edukacja pozaformalna dotyczy wszystkich rodzajów kształcenia i szkolenia realizowanych poza systemem szkolnym, w których osoba uczestniczyła po opuszczeniu systemu edukacji formalnej, i inaczej niż w przypadku takiej edukacji, nie daje oficjalnego dokumentu poświadczającego podniesienie poziomu wykształcenia. Odbywa się przede wszystkim w formie kursów, szkoleń, warsztatów, konferencji i wykładów, na które jednostki uczęszczają dobrowolnie (Gil i in., 2014, s. 51–52). Ten typ edukacji, podobnie jak edukacja formalna, prowadzi do rozwoju człowieka w różnych obszarach jego życia poprzez wzrost wiedzy i zdobywanie umiejętności.

Edukacja nieformalna, inaczej samokształcenie, może być prowadzona niezależnie od formalnej i pozaformalnej. Tego typu kształcenie obejmuje działania edukacyjne występujące w rodzinie, w miejscu pracy, w codziennym życiu każdego człowieka (Kargul, 2005). Do najczęściej wykorzystywanych metod samokształcenia zalicza się (Gil i in., 2014, s. 54):

- korzystanie z pomocy i rad przyjaciół, rodziny, współpracowników,
- korzystanie we własnym zakresie z materiałów drukowanych (m.in. książek, skryptów, prasy branżowej) w celu poszerzenia wiedzy,
- wykorzystywanie nowoczesnych technologii, takich jak internet, w celu studiowania prasy branżowej,
- korzystanie z programów edukacyjnych nadawanych przez radio i telewizję,
- zwiedzanie muzeów,
- korzystanie z zasobów bibliotek.

Formy kształcenia ustawicznego w Polsce

Kształcenie ustawiczne w Polsce jest realizowane zarówno przez pracodawców zlecających swoim pracownikom podjęcie określonej formy doksztalcania, jak i przez pracobiorców, którzy z własnej woli i we własnym zakresie mogą podnosić swoje kwalifikacje. Zgodnie z Rozporządzeniem (1993) i Rozporządzeniem (2006) istnieją dwie podstawowe formy kształcenia ustawicznego, tj. szkolna i pozaszkolna. Kształcenie w formach szkolnych odbywa się w szkołach dla dorosłych, tj. takich, w których stosuje się odrębną organizację kształcenia i do których przyjmowane są osoby mające 18 lat, a także kończące 18 lat w roku kalendarzowym, w którym przyjmowane są do szkoły, oraz podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych. Doksztalcanie i doskonalenie w formach pozaszkolnych może być realizowane przez:

- publiczne i niepubliczne placówki kształcenia ustawicznego,
- publiczne i niepubliczne placówki kształcenia praktycznego,
- ośrodki doksztalcania i doskonalenia zawodowego,
- osoby fizyczne i prawne prowadzące działalność oświatową i posiadające akredytację na całość lub część organizowanego kształcenia,
- osoby fizyczne i prawne, które działalność oświatową prowadzą na zasadach działalności gospodarczej i nie posiadają akredytacji zgodnie z przepisami oświatowymi.

W Polsce uczestnicy kształcenia ustawicznego mogą wybrać jeden z 6 systemów: stacjonarny, niestacjonarny, wieczorowy, kształcenie kierowane, ekstermistyczny albo mieszany. Jedną z najpopularniejszych form kształcenia pozaformalnego dla osób starszych w Polsce są uniwersytety trzeciego wieku (UTW), w których działalność wpisuje się samokształcenie, poznawanie środowiska, poszerzanie wiedzy i umiejętności, wykonywanie społecznie użytecznych działań, wypełnienie wolnego czasu, utrzymywanie więzi towarzyskich, stymulacja psychiczna i fizyczna.

Model edukacji osób starszych

Wydłużenie okresu starości coraz bardziej różnicuje populację ludzi w starszym wieku. Podobnie zróżnicowany i wielowymiarowy jest przebieg tego procesu. Z perspektywy 40-letniego okresu rozwoju UTW można zauważyć, że działają one w bardzo różnych formach, choć łączy je kilka charakterystycznych nurtów edukacyjno-organizacyjnych. Podczas kongresu AIUTA w Reims w 2006 r. Levesque (2006) wyróżnił 5 modeli kształcenia osób starszych w ramach tzw. UTW:

- „Vellas” (klasyczny, francuski),
- anglosaski,
- północnoamerykański strefy języka francuskiego,
- południowoamerykański,
- chiński.

Model klasyczny, stworzony i realizowany przez Vellasa, opiera się na założeniu, że kształcenie osób starszych powinno się odbywać w ścisłym związku UTW z uczelnią wyższą oraz środowiskiem uniwersyteckim i jest odpowiedzią na zmieniającą się rzeczywistość i potrzeby stale rosnącej grupy osób starszych. Pierwsza taka instytucja powstała we Francji w 1973 r. i działała przy uniwersytecie w Tuluzie. Jej założycielem jest Vellas – profesor prawa i nauk społecznych (AIUTA, 2017).

Działalność Vellasa miała kilka istotnych celów (Adamczyk, 2016, s. 50):

- wykorzystanie intelektualnego i administracyjnego potencjału uniwersytetów w kształceniu osób starszych,
- wykorzystanie grupy seniorów biorących udział w działaniach placówki do przeprowadzenia badań naukowych z dziedziny gerontologii,
- umożliwienie międzygeneracyjnej wymiany kulturalnej, przełamanie uprzedzeń oraz rozwój wzajemnej empatii.

Drugi popularny model rozwinął się w środowisku anglosaskim. Realizowany jest od 1981 r. w Wielkiej Brytanii, Australii (od 1984 r.), Irlandii oraz Nowej Zelandii (od 1989 r.) (Stanowska, 2016, s. 78). Zasadniczą cechą i wyznacznikiem działania modelu anglosaskiego jest założenie, że „trzeci wiek” nie jest kategorią demograficzną, ale społeczną. Tym samym UTW są propozycją dla osób, które są nieaktywne zawodowo i które nie mają już absorbujących obowiązków rodzinnych. To status społeczny jest głównym elementem definicji „trzeciego wieku”. W tym modelu działania uniwersyteckie opierają się na zasadzie wzajemnej pomocy, wzajemnego przekazywania sobie wiedzy. Aby zapewnić osobom starszym w miarę przystępne, niedrogie możliwości uczenia się, wykorzystuje się umiejętności i zdolności samych seniorów. Nauka powinna być organizowana w przyjaznym, pomocnym środowisku społecznym. Praca odbywa się w grupach, a różnice między uczącymi a nauczonymi ulegają zatarcu (Stanowska, 2016, s. 78–79).

Kolejny model – północnoamerykański strefy języka francuskiego – to połączenie modelu anglosaskiego i francuskiego. Charakteryzują go z jednej strony bliskie związki z uczelnią, uniwersytecka formuła zajęć, w mniejszym jednak stopniu oparta na wzajemnym przekazywaniu wiedzy, z drugiej zaś strony dużo większy niż w klasycznym modelu udział słuchaczy UTW w kształtowaniu programów i doborze tematyki. Słuchacze tworzą odrębne stowarzyszenia, które są partnerami dla macierzystych uczelni (Stanowska, 2016, s. 80).

Model południowoamerykański charakteryzuje się bliskim związkiem z wyższą uczelnią, ale słuchaczami uniwersytetów są nie tylko osoby „trzeciego wieku”, lecz także ci, których możemy nazwać społecznie wykluczonymi – dla nich kontakt z uniwersytem jest dodatkową szansą na zdobycie wiedzy i nowych umiejętności.

W chińskim modelu UTW największy nacisk kładzie się na tradycyjne sztuki, rzemiosło, a także na kształtowanie harmonii fizycznej osób starszych. Model

ten wyraźnie odzwierciedla różnice kulturowe pomiędzy Wschodem i Zachodem. Opiera się na podstawach nauki Konfucjusza, zgodnie z którą dobra edukacja ma być nie tylko dobrem dla jednostki, ale i korzyścią dla całego społeczeństwa (Stanowska, 2016, s. 80–83).

W Polsce funkcjonują 3 typy UTW: 1) działające w strukturach i pod patronatem wyższej uczelni, kierowane najczęściej przez pełnomocnika rektora danej uczelni; 2) powołane przez stowarzyszenia prowadzące działalność popularnonaukową; 3) inne, działające przy domach kultury, bibliotekach, domach dziennego pobytu, ośrodkach pomocy społecznej itp. (Zoom na UTW..., 2012, s. 24–25).

Według danych Ogólnopolskiej Federacji Stowarzyszeń UTW 13% tego typu uniwersytetów działa w strukturach wyższych uczelni, 15% w ramach jednostek samorządu lokalnego, a 65% ma formę prawną stowarzyszenia lub fundacji. Istotną cechą różnicującą te ośrodki jest liczba słuchaczy – do polskich UTW uczęszcza od kilkudziesięciu do ponad tysiąca osób. Zdecydowanie najwięcej jest tych „średnich” – o liczbie słuchaczy od 100 do 500 osób. Instytucje mniejsze stanowią 26%, natomiast większe około 13% ogółu. Największe uniwersytety, choć nieliczne, obejmują jednak najszersze grono studentów. Uczęszcza do nich aż 43% wszystkich słuchaczy (Zoom na UTW..., 2012).

Wypełniając misję i założenia twórcy pierwszego uniwersytetu –Vellasa – polskie UTW stawiają sobie za cel przede wszystkim:

- upowszechnianie inicjatyw edukacyjnych,
- aktywizację intelektualną, psychiczną, społeczną i fizyczną osób starszych,
- poszerzanie wiedzy i umiejętności seniorów,
- ułatwianie kontaktów z instytucjami, takimi jak służba zdrowia, ośrodki kultury, ośrodki rehabilitacyjne itp.,
- angażowanie słuchaczy w działania na rzecz otaczającego ich środowiska,
- podtrzymywanie więzi społecznych i komunikacji międzyludzkiej wśród seniorów.

Inspiracją dla powstania UTW w Polsce był model francuski, w którym główny nacisk położony jest na zajęcia dydaktyczne. Ze względu jednak na specyficzne uwarunkowania społeczno-kulturowe polskie UTW są przykładem łączenia modelu francuskiego i angielskiego. Obok prowadzenia zajęć dydaktycznych równorzędnymi celami są w nich również działania, które nie kojarzą się z nauką, np. podtrzymywanie więzi społecznych, stworzenie seniorom sprzyjających warunków do aktywnego spędzania wolnego czasu (*Uniwersytety trzeciego wieku...*, s. 5–7).

Podsumowanie

Uczenie przez całe życie obejmuje wszystkie formy kształcenia – od formalnego, poprzez pozaformalne, do nieformalnego. Proces ten przebiega od dzieciństwa do późnej starości. Należy jednak pamiętać, że podstawą efektywnej

pracy z osobami starszymi jest szeroka znajomość prawideł ich psychofizycznego funkcjonowania, która pozwala na trafne określenie ich rzeczywistych możliwości i potrzeb, również w dziedzinie edukacji. Sposobem na aktywizację osób starszych jest powoływanie UTW, które pełnią głównie rolę uczelni dla seniorów, a więc realizują funkcję edukacyjną. UTW są również miejscem rozwoju osobistego i pogłębiania zainteresowań.

Literatura

- Adamczyk, M.D. (2016). Edukacja w okresie późnej dorosłości jako forma uczestnictwa społecznego. W: M.D. Adamczyk (red.), *Między tradycją a współczesnością* (s. 41–54). Kraków: Impuls.
- AIUTA. Pobrane z: <http://www.aiu3a.com/indexen.html> (11.05.2017).
- Gil, A., Ochoa Siguencia, L., Nowacka, U. (2014). Modele edukacji. W: P. Escuder Mollon, A. Gil (red.), *Edukacja a jakość życia seniorów* (s. 51–60). Częstochowa: Wyd. AJD w Częstochowie.
- Kargul, J. (2005). *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*. Wrocław: Wyd. DSWE TWP.
- Kilian, M. (2015). Metodyka edukacji osób w starszym wieku. Podstawowe wskazówki i zasady. *Forum Pedagogiczne*, 1, 171–185.
- Levesque, J.L. (2012). *What Kind of Future for U3As?* Pobrane z: www.aiuta.org/documents/workshopfederici.pdf (11.05.2017).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej oraz Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie zasad i warunków podnoszenia kwalifikacji zawodowych i kształcenia ogólnego dorosłych. Dz.U. 1993, nr 103, poz. 472.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie uzyskania i uzupełniania przez osoby dorosłe wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych. Dz.U. 2006, nr 31, poz. 216.
- Stanowska, M. (2016). Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów Trzeciego wieku AIUTA. W: M.D. Adamczyk (red.), *Między tradycją a współczesnością* (s. 55–74). Kraków: Impuls.
- Uniwersytety trzeciego wieku jako odpowiedź na potrzeby środowiska osób starszych*. Pobrane z: http://www.fpnp.pl/pdf/raport_uniwersytet_trzeciego_wieku.pdf (11.05.2017).
- Założenia długofalowej polityki senioralnej w Polsce na lata 2014–2020. Uchwała nr 238 Rady Ministrów z 24.12.2013.
- Zoom na UTW. Raport z badania. Warszawa: Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e”. Pobrane z: http://zoomnautw.pl/wp-content/uploads/2012/05/Zoom_na_UTW_RAPORT_calosciowy_www.pdf (11.05.2017).